

csönzést helybe és vidékre is. Helybe egy, vidékre három munkát adtak kölcsön. A kölcsönzés maximális határideje szintén a távolsággal állott arányban: helyben egy, vidéken három hónap volt a lejárat határideje. A kölcsönvett könyveket szigorú ellenőrzés mellett bocsátották útjára, a kölcsönző másnak nem adhatta tovább. Még „desiderata-nyilván-tartásuk“ is volt: „Minden tag a' társaság céljára jónak vélt munkák meghozatalára ajánlást tehet a' nagy gyűléskor, sőt egy különösen cél-szerűnek ismert munkának megvételét meg is kívánhatja, csak hogy egy részvénydíj ára meg ne haladjon, mert azon esetben, megvétessék-e vagy se? szavazás útján döntenek el.“ Az állomány gyarapodását adományszerzők elfogadása is lehetővé tette. A „nők könyvtárának“ működését a társaság választmánya által kijelölt pénztáros és könyvtáros biztosította, a könyvek az utóbbinál voltak letétben elhelyezve elég szép számmal. „Ezen intézetnek — írják az említett sajtóorgánumok — jelenleg 60 egy néhány tagjai vannak, kiknek száma naponként gyarapodik, 's már csak eddig szerzett könyveinek száma köteteket számítva felülhaladja jóval a' 700-at.“

A „főasszonyások“ könyvtárának sorsát nem kísértük nyomon; egyébként ők már annak életében gondoskodtak jövőjéről: „Ha az idő folytával valamely körülmény, vagy a' tagok többsége szavazata következtében, ezen társaság megszűnne fennállani, a' társaság addig szerzett minden könyve 's egyéb vagyona, ha addig Nemzeti könyvtár létesült, annak tulajdonává válnak; ha pedig még akkor létesülve nem leszen, szavazatok többsége által meghatározandólag, akkor Kolozsvártott fennálló 's egyik vallásbeli felekezettel is kapcsolatban nem levő nemzeti közintézetnek fog adatni.“

Befejezésül meg kell még jegyeznünk, hogy a száz esztendővel ezelőtt magyar talajban fogamzott gondolat ma sem avult el; aktualitását bizonyítja a lipcsei Városi Könyvtár (Leipziger Stadtbibliothek) kebelében működő „Versuchsfrauenbibliothek“, mely kb. tíz esztendeje kísérletezik — nőolvasóközönsége igényeinek rendszeres elméleti és gyakorlati átvizsgálása mellett — olyan könyvállomány felállításával, mely a nő sajátos szellemi és lelki alkatának megfelelő és egyúttal műveltségi színvonalát is feltétlenül emeli. SZEMZŐ PIROSKA.

Írók, szerkesztők, kiadók és nyomdák viszonya 1845-ben.
A *Nemzeti Ujság* 1845. július 27-i számának utolsó oldalán szemünkbe ötlük a következő hirdetés:

„Eladó heverő könyvnyomói sajtók Pesten. Épen egy évvel ezelőtt, s a napokban is kénytelenek valánk folytonos s szakadatlan typographiai munkásság hiánya, és a kinyomatásra qualificált munkáknak nem léte miatt összesen 5 azaz öt darab könyvnyomói préssein-

ket szétszedetni és — hogy hasznos mozgás nélkül, a drága házbérrel terhelt helyet, tespedve hiában ne foglalják el, — a raktárba, nyugalom helyükre letéetni. Ezen örömtelen helyzetnél fogva, néhányat heverő sajtóink közül áruba bocsátunk s azokat királyi privilégiummal ellátott, vidéki könyvnyomtató collegáinknak — hihető, nekik nagyobb szükségük leszen rájuk (?) — jutányos áron ezennel ajánljuk. Pest, jul. 25. 1845. — Trattner és Károlyi, kir. priv. pesti könyvnyomtatók.“

Néhány nappal később, augusztus 3-án, e panaszos hangú hirdetést ugyancsak a *Nemzeti Ujság* háromhasábos vezető cikkben veszi éles bírálát alá, *Néhány szó a budapesti sajtók ügyében* címmel. A meg nem nevezett szerző szerint munkahiányról a budapesti nyomdákban nem lehet szó; ha fölösleges sajtók akadnak, ennek éppen az az oka, hogy a nagy munkában egyik vagy másik sajtó „hamar megromlik; s az illy megromlottakat aztán eladni, kimustrálni, az okos gazdálkodás hozza magával“. A cikkíró tovább megy s így leplezi le a TRATTNER—KÁROLYI-nyomdat: „Országvilág tudja, hogy a hirdetőik nyomdájába mintegy két év, vagy több idő előtt két angol gyorsajtó hozatott. Minthogy pedig két illy gyorsajtó maga pótolja tíz ócska s eladandó sajtó munkáját, már ebből is világos, milly szűk körbe szorul ezen szándéklott könyvnyomtatói demonstratio!“

Ezzel a szóval, hogy „*demonstratio*“, irgalmatlanul felfedi a *Nemzeti Ujság* cikkírója¹ a mestersége iránt kiábrándultságot hirdető nyomda igazi szándékát: ilyen furfanggal akarja megvédeni jövedelmező privilégiumát s elrettenteni az új versenytársakat. Hogy ilyenek folyvást jelentkeztek s próbálkoztak, mutatja FIRTINGER KÁROLY forrásmunkájának egy helye,² ahol SZILÁDY KÁROLY kecskeméti nyomdász esetét beszéli el; SZILÁDYT 1843-ban SCHEDIUS LAJOS, FÁY ANDRÁS s más kiváló írók és tudósok, majd 1844-ben maga a Magyar Tudós Társaság ajánlotta a kormánynak, mikor nyomdáját Pestre akarta áthelyezni. Az ajánlásokból kiviláglik, mennyire sürgető szükségét érezték szellemi életünk vezetői, hogy a nyomdák fokozott erővel szolgálják a megnövekedett irodalmi termelést. „Pest városa 65 év óta folyvást három, Buda két nyomtató műhelyre van szorulva. E szám elégséges volt az irodalom olly szakában, mellyben egy-egy könyv megjelenése irodalmi ünnep volt, s a két városban egy újság jelent meg“, de változtak az idők s így most már az Akadémia „oda nyilatkozik, hogy a budapesti sajtók megszorodása nemcsak hasznos a literatura

¹ Megjegyzendő, hogy a *Nemzeti Ujság*ot is TRATTNER—KÁROLYINÁL nyomták.

² Ötven esztendő a magyarországi könyvnyomtatás közelmúltjából. Budapest, 1900. 80—82 l.

fő tényezőire, az írókra és kiadókra, ... hanem egy naponként kíno-
san érzett, valóságos szükség”.

Akár van a *Nemzeti Ujság*beli hirdetés és SZILÁDY sikertelen kérelmezése között közvetlen összefüggés, akár nincs, a két eset külön-külön is érdekesen jellemzi az állandó feszültséget írók, tudósok, kiadók, szerkesztők és nyomdák viszonyában, azt a feszültséget, amely mindenkor számottevő tényező a könyvek létrejöttében.

A *Nemzeti Ujság* névtelen cikke még sok értékes adattal járul a negyvenes évek nyomdai s kiadói viszonyainak ismeretéhez. A folyóiratszerkesztő s a nyomda harcát a következő példával szemlélteti: „Egy helybeli folyóiratnak bizonyos számú példányait szinte helybeli nyomdatulajdonos ivenkint 24 pfrt-ért állítá ki, (értvén csupán a nyomtatási költséget) s ez több ideig tartott. Később figyelmeztetve lőn a kiadó ezen ár szerfeletti magasságára s utána járván a dolognak, s a nyomtatásnak más helyre viendését emlegetvén, már a nyereség elvesztését féltő nyomdatulajdonos 23, utóbb megint 20 pfrt-ért állítá ki ugyannyi, vagy tán több számot; még utóbb ezen összeg is szintolly könnyen szállott alá 17½ pfrt-ra, a milly könnyen fog még lejjebb szállíthatni további alkudozás esetében, vagy épen akkor, ha a jelenleg fővárosunkban — mint ismételve mondánk — munkákkal túlhalmozott nyomdák száma szaporulni fogna.“ „Említsünk mást is: egy 1½ ivből álló hirdetés 10.000 példánybani kinyomatásáért papir nélkül, bizonyos helybeli nyomdában százhusz pfrt. követeltetett; ezt a nyomtatni szándékozó sokalta s a nyomtatványt a mecharistákhoz Bécsbe küldé, hol az egész dolog 74 pfrt-ért, tehát majdnem félannyiért s pedig sokkal csinosabban, mint Pesten várni lehetett, igen rövid idő alatt megkészítetett.“ A névtelen szerző így végzi cikkét: „Ha már most e példákat meggondoljuk; meggondoljuk továbbá, hogy a bécsi szigorubb censura alá nem minden szerzőnek van kedve munkáját szállítani s így nyomtatni helyben kénytelen; ha meggondoljuk azonfelül, hogy ilyesmit folyóirataink még ha kedvük lenne is rá, nem tehetnek; — kérünk már most minden elfogulatlant, nem elérkezett-e ... az idő, hogy sajtók dolgában állásunkon könnyítették, miután, ha még sokáig így maradunk, bizonyosan minden nyomdatulajdonos csupa angol gyorssajtókról lesz kénytelen gondoskodni, melly esetben nem őt, hanem száz kiszolgált ócska sajtó lesz eladandó Budapesten.“

TRATTNER—KÁROLYIÉK kísérletének különben a *Budapesti Hirdető* 1845. augusztus 10-i száma ugyancsak hirdetés formájában adta meg a kegyelemdőfést. Ebben egy állítólagos vidéki könyvnyomdász keres eladó sajtót, de kiköti, hogy nem valami „kimustrált hadilovat“ kíván, hanem „még egészen használható, Hagár-féle vas-sajtónak“ kell a keresett tárgynak lennie, vagy olyannak, amely „akár Dingler,

akár Helbig és Müller gyárukban készült legyen“. „Stanhope, főleg Orlitsch készítményü nem fogadtatik el.“

A kiváltságos öt pesti és budai nyomda mégis megtartotta egyeduralmát, újak letelepedését megghiúsította; még HECKENASTnak is meggyült a baja velük, mikor LANDERERrel szövetkezve, nyomdához jutott.³ Így maradt ez 1848-ig, a sajtószabadság évéig.

DEZSÉNYI BÉLA.

A külföldi államok között fennálló könyv-csereviszony és annak történeti előzménye. A külföldi államok között történő könyv-csereviszony létrehozásának gondolata éppen 104 évvel ezelőtt merült fel Franciaországban a nagyobb európai könyvtárakban levő duplum könyvpéldányok kicserélésével kapcsolatban. Ennek az eszmének a felvetése úgy történt, hogy VATTÉMARE SÁNDOR drámai színművész — amint azt a francia Felsőház 1836. március 29-i naplójában (*Archives Parlementaires* 101.) ismertetett folyamodványában olvashatjuk — hivatkozással arra, hogy a müncheni könyvtárban 200.000 a jénaiban 12.000, a szentpéterváriban 54.000, a bécsiben pedig 300.000 duplum mű van, azt javasolta, hogy törvény útján szabályozzák azoknak, a francia könyvtárakban meglévő duplumoknak a kicserélését, amelyek a külföldi könyvtárakban nincsenek meg. E célból egy szaklapnak az alapítását is ajánlotta, amelyben minden francia és külföldi könyvtár leközzölné fölös példányainak a jegyzékét azok árának feltüntetésével együtt. Végül kérte, hogy Franciaország Európa összes államaival kössön szerződést ezeknek a cseréknek a szabályozására.

VATTÉMARE folyamodványával a francia Felsőház 1836. március 29-i ülésében foglalkozott FEZENSAC herceg előadásában. FEZENSAC, teljes nevén: MONTESQUIOU-FEZENSAC RAJMOND herceg (1784—1867) tábornok — aki később Franciaország követe volt Madridban és aki naplót hagyott hátra NAPOLEONnak 1812. évi orosz hadjáratáról — rámutatva a javaslat fontosságára, azt ajánlotta, hogy a Ház pártolólaga adja ki a kérvényt a közoktatásügyi miniszternek.

A következő felszólaló MONTALEMBERT KÁROLY FORBES DE TRYON gróf (1810—1870), a francia klasszikus szónoklás mestere, író és politikus volt, akivel ez alkalommal bővebben kell foglalkoznunk. MONTALEMBERT ugyanis — SZEMERE BERTALAN szerint — női ágon az ÁRPÁDOKTÓL származtatta magát s ezért a magyar nemzet iránt baráti érzésekkel viseltetett. A magyar szabadságharc leverése után a Párizsba menekült bujdosókat támogatta s báró EÖTVÖS JÓZSEFFEL, akivel baráti viszonyban volt, élete végéig levelezésben állott.

³ GÁRDONYI ALBERT: Régi pesti könyvkereskedők. Budapest, 1930. 96. l.